

SOCIALDE- MOKRATIET OG FORHOLDET TIL DKP UNDER DEN FØRSTE KOLDE KRIG

Af Rasmus Mariager og
Klaus Petersen

I de første mange år efter anden verdenskrig befandt Socialdemokratiet og DKP sig i en politisk kamp. I artiklen kastes lys over Socialdemokratiets antikommunistiske agitation sådan som den kom til udtryk i den offentlige debat og i arbejderbevægelsen.

Det turde være banalt at konstatere, at debatten om den kolde krig de sidste godt ti år har været inde i en højkonjunktur. Én retssag, flere af Christiansborg initierede udredninger og en imponerende mængde mere eller mindre afbalancerede indlæg i den offentlige debat er bare nogle af illustrationerne. Debatten har haft deltagelse af såvel historikere som partshavere og debattører (nogen gange har en og samme person oven i købet iklædt sig alle tre roller på én gang). Debatten har behandlet forskellige temaer: forholdet til Sovjetunionen og USA, den politiske kamp på arbejdsmarkedet, fredsbevægelserne og fodnotepolitikken. Et fællestræk er dog, at Socialdemokratiet har stået ret centralt i de fleste af diskussionerne. Ikke så overraskende, hvis man medtænker partiets politiske indflydelse fra slutningen af 1920'erne og frem til i dag. Mere overraskende er det, at Socialdemokratiet i så høj grad har været prygelknabe i debatten; dette hvad enten det gælder de almene politiske diskussioner eller historikernes analyser (nogen gange kan det være svært at se forskel).

Denne artikel handler om Socialdemokratiets forhold til og ageren over for DKP i de første 10-15 år efter befrielsen i 1945. Det tema kom til at stå centralt i den offentlige debat fra slutningen af 1990'erne. Norsk forskning havde på det tidspunkt netop vist, at det norske socialdemokrati (Arbeiderpartiet) ikke blot havde været på vagt over for de norske kommunister, men tillige havde været involveret i ulovlig aflytning, efterretningsvirksomhed m.v.¹ Det gjorde det naturligt at rejse spørgsmålet, om Socialdemokratiet også i Danmark havde overtrådt de demokratiske spilleregler? Flere aviser beskæftigede sig med emnet, og Berlingske Tidende fik i 2001 to journalister til at bruge flere dage på at gennemlæse Arbejderbevægelsens Informations Centrals (AIC) beretninger i håbet om, at de kunne finde "en rygende pistol". Journalisterne måtte dog nøjes med en afsløring af, at en folketingsansat sekretær havde brugt en del af sin arbejdstid på sagen, og at en AIC-medar-

bejder måske havde misbrugt et togkort fra Folketinget.² Der vil heller ikke komme nogen afsløring i denne artikel. Såfremt der findes sådanne "rygende pistoler", må vi nok vente til PET-kommissionen kommer med deres udredning. Vi vil i denne artikel anlægge et bredere fokus på forholdet mellem Socialdemokratiet og DKP i tiden fra befrielsen og op gennem 1950erne. Det vi især vil kigge på, er den løbende politiske kamp, som fandt sted dels i det offentlige rum dels i arbejderbevægelsens mere grå dagligdag.

Forskningsmæssigt er dette tema kun lige begyndt at blive belyst. Hvis vi ser bort fra partiernes egen historieskrivning,³ så var den arbejderhistoriske forskning indtil 1990erne præget af en vis veneration for kommunisterne. Især hvis det handlede om tiden før 1958 eller 1968, og specielt hvis det handlede om modsætningen til Socialdemokratiet.⁴ En markant undtagelse fra denne tendens er dog Mogens Niensens afbalancerede skildring af de to partiers såkaldte enhedsforhandlinger i befrielsessommeren 1945.⁵ Imidlertid er den empirisk baserede udforskning af den kolde krig først for alvor sat i gang, da den – altså den kolde krig – var ved at slutte. I første omgang kredsede forskningen primært om de udenrigspolitiske og sikkerhedspolitiske relationer frem til 1960erne.⁶ I den forskning spiller Socialdemokratiet naturligt en meget større rolle end DKP, som på dette felt forvises til en marginal græsrodsindflydelse, fx via fredsbevægelserne, eller anklager om samarbejde med en fremmed magt.⁷ Den udenrigspolitiske interesse har dog generelt ikke spejlet sig i en tilsvarende interesse for den kolde krigs indenrigspolitiske dimensioner, og det virker ofte som om, at man antager, at de indenrigske konflikter især er en afspejling af de store internationale spørgsmål. Det er dog kun delvis tilfældet.⁸

Det er således begrænset hvad man finder af studier omhandlende konflikten mellem Socialdemokratiet og DKP. Blandt de væsentlige studier er en serie af artikler af Niels Wium Olesen om Socialdemokratiets politik i perioden fra midten af besættelsen til cirka

1947. Wium Olesen kredser i flere af disse arbejder om, at Socialdemokratiet op til befrielsen – på grund af partiets medansvar for det dansk-tyske samarbejde under besættelsen – befandt sig i en tillidskrise, og at partiet derfor gjorde en betydelige indsats for at inddæmme DKP i dansk politik.⁹ Et af de seneste og mest ambitiøse bud på en analyse af den indre kold-krigsfront mellem Socialdemokratiet og DKP navnlig i 1950erne men også i de følgende årtier er imidlertid Niels Jul Niensens undersøgelse af den danske arbejder. Bogen rummer flere temaer, men især behandler den forholdet mellem de to konkurrenter i arbejderbevægelsen og på B&W i særdeleshed, idet Nielsen sætter konflikten ind i en større koldkrigsramme, hvor han søger at godtgøre samspillet mellem storpolitikken og hverdagen på arbejdsgulvet.¹⁰ Desuden har Kurt Jacobsen berørt emnet i sin disputats om Aksel Larsen, ligesom Morten Thing har strejft emnet i sin analyse af DKP's forhold til de intellektuelle. I begge tilfælde er temaet dog marginalt og det empiriske grundlag begrænset, og samtidig gælder det for begge værker, at de i den sammenhæng primært beskæftiger sig med DKP's forhold til Socialdemokratiet; ikke omvendt.¹¹ Herudover findes der enkelte artikler, som har behandlet aspekter af emnet.¹²

Med afsæt i ovennævnte forskning vil vi på de følgende sider skitsere Socialdemokratiets forhold til DKP frem til slutningen af 1950erne. Konflikten mellem de to partier var dog ikke et barn af den kolde krig men havde rødder tilbage til mellemkrigstiden. Artiklen starter derfor med et kort tilbageblik. Den kolde krig påvirkede imidlertid konflikten efter 1945. Det bliver især tydeligt for den del af striden – kampen om sjælene – der udspillede sig i det offentlige rum. Den mere skjulte om end ikke mindre brutale kamp om magten på arbejdsmarkedet havde i højere grad et lokalt fokus.

Kommunisterne splitter!

Socialdemokratiets historie – og partiets for-

hold til DKP – er lang. Vi skal gøre det kort: Efter en række konflikter med borgerskabet begyndte danske socialister at organisere arbejderklassen tilbage i midten af 1800-tallet. En af de vigtige personer i den proces var Frederik Dreier, der i 1851 etablerede Foreningen til arbejderklassens vel. Umiddelbart opnåede Dreier og hans ligesindede ikke megen gennemslagskraft, men med den stigende urbanisering i slutningen af 1800-tallet blev fattigdommen hos arbejderne øget.¹³ Op gennem 1870'erne kultiveredes derfor en tiltagende klassebevidsthed, og i 1871 blev Den internationale arbejderforening for Danmark dannet. Det er den forening, der refereres til, når det anføres, at Socialdemokratiet blev dannet i 1871. Socialdemokratiet blev til efter inspiration af den tyske socialistleder Ferdinand Lassalle. Denne var ikke revolutionær. I stedet var det Lassalles – og det danske socialdemokratis – opfattelse, at arbejderbevægelsen skulle etablere egne virksomheder, hvis mål var at udkonkurrere de privatejede, kapitalistiske virksomheder. Socialdemokratiet var med andre ord et reformistisk parti. Fra slutningen af 1800-årene og frem til første verdenskrig voksede Socialdemokratiet fra at være et parti uden nævneværdig politisk indflydelse til at være en organisation, som de øvrige partier – De Konservative, Venstre og De Radikale (fra 1905) – måtte tage alvorligt. Vigtigt var valget i 1901, hvor Socialdemokratiet opnåede sit parlamentariske gennembrud med 14 mandater. I 1889 tilsluttede Socialdemokratiet sig 2. Internationale.¹⁴

Med første verdenskrig opstod der en radikalisering af den internationale arbejderbevægelse. Årsagerne var flere, men især spillede det en rolle, at verdenskrigen førte til real-lønnedgang og stadigt ringere økonomiske vilkår for arbejderne. I Rusland var revolutionen blevet gennemført i 1917, og to år senere – i 1919 – etableredes 3. Internationale, der markerede Kominterns dannelse. 1919 var også året, hvor det danske kommunistparti, DKP, blev dannet. Med etableringen af DKP var der opstået et revolutionært dansk parti til venstre for Socialdemokratiet. Programmatisk

og ideologisk stod de to partier i konflikt med hinanden. Vel ønskede de begge et socialistisk samfund, men vejen dertil var vidt forskellige. Socialdemokratiet var som nævnt et reformistisk og demokratisk parti, medens DKP var et revolutionært parti. Splittelsen mellem de to partier – der også ses afspejlet i andre lande – reflekteredes med dannelsen af den internationale socialdemokratiske organisation SAI (Socialistisk Arbejder Internationale) i 1923.¹⁵

Skønt de to arbejderpartier ganske fra DKP's etablering stod i konflikt med hinanden, var det først i slutningen af 1920'erne, at striden mellem dem for alvor brød løs. Anledningen var, at DKP på det tidspunkt intensive-rede arbejdet for at skabe en enhedsfront fra neden. Dermed lancerede DKP reelt et angreb på Socialdemokratiet og dets basis. Fra socialdemokratisk side var man ikke sen til at reagere herpå. I 1929 etablerede Socialdemokratiet tidsskriftet *Socialdemokratiske Noter*, der havde til formål dels at oplyse de socialdemokratiske tillidsmænd om udviklingen i dansk og international politik, dels at bidrage med ammunition i den daglige kamp mod DKP. Og i 1933 gik Hans (Hedtoft) Hansen i offensiven, da han udgav den legendariske "Kommunisterne Splitter. Et stridsskrift mod det kommunistiske Splittelsesarbejde indenfor Arbejderorganisationerne. Bygget paa officielle kommunistiske Aktstykker". I tryksagen – der er grundigt analyseret i Niels Jul Nielsens bog om den danske arbejder – "dokumenterede" Hedtoft DKP's enhedsfrontstrategi. To år senere dannede Socialdemokratiet HIPA (Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda Afdeling), hvis formål var at tilrettelægge kampen mod primært kommunismen og dernæst nazismen.¹⁶

For Socialdemokratiet var 1930'erne dog ikke alene perioden, hvor partiet tog kampen op mod DKP (og nazismen). Det var også perioden, hvor Socialdemokratiet – sammen med De Radikale – søgte at konsolidere demokratiet i Danmark gennem en fastholdelse af en demokratisk og parlamentarisk linje og ved at kultivere det danske samfunds sammenhængs-

kraft via en politik, der søgte at minimere følgevirkningerne af den økonomiske krise. Parallelt hermed søgte Socialdemokratiet at danne en national identitet ved at oplyse om social velfærd og demokrati. Det er den linje, der af Niels Wium Olesen er vurderet som en art "indre sikkerhedspolitik", der på en og samme gang konsoliderede det danske samfund og værnede mod demokratets fjender: DKP, nazistpartiet og det utal af genrejserbevægelser, som 1930ernes danske politiske miljø var så rig på.¹⁷

Brud og kontinuitet. Den kolde krigs virkning

Kampen, konflikten eller endda krigen mellem DKP og Socialdemokratiet var således ikke noget, som voksede ud af den kolde krig. Det er snarere sådan, at konflikten og den kolde krig voksede sammen. Det er tydeligt, at for aktørerne spillede såvel mellemkrigstidens politiske kampe som den kolde krig en rolle. Hvad angår kontinuiteten ses det, at mange af de personer, der blev ledende figurer i den socialdemokratiske arbejderbevægelses antikommunistiske kampagne efter 1945 havde tjent deres partipolitiske værnepligt i mellemkrigstidens konflikter. Det gælder en topsocialdemokrat som Hans Hedtoft, der i 1930erne under navnet Hansen tjente sig et ry som top-tunet anti-kommunist. Det gælder også en H.C. Hansen. Desuden gælder det den tidligere kommunist Sigvald Helberg, der havde tilsluttet sig Socialdemokratiet og fra 1944 blev AIC's leder i de første mange år. Endelig ses det, at organisationen AIC var en tro kopi af 1930ernes HIPA. AIC – etableret i 1944 – havde samme formål som HIPA, hvad angik kampen mod kommunismen.¹⁸ Navnet HIPA gav dog efter 1945 dårlige associationer. AIC lød mere troskyldigt.

Kontinuiteten gør sig også gældende på et mere abstrakt plan. Som det er påpeget for Sveriges vedkommende, så kan man også i Danmarks tilfælde sige, at konflikten mellem Socialdemokrater og kommunister på en og samme tid var en eksklusions- og inklusions-

proces.¹⁹ Ved at ekskludere kommunisterne fra arbejderbevægelsen muliggjorde Socialdemokratiet, at man blev inkluderet i det gode selskab. Det blev tydeligt i 1930erne, hvor det gjaldt kampen om at inddæmme de antidemokratiske kræfter. Og det gentog sig under den første kolde krig, hvor kampen mod DKP på samme tid stigmatiserede kommunisterne og legitimerede Socialdemokratiets nære forhold til såvel de borgerlige partier som til den til amerikanske alliancepartner.

Alligevel var konflikten ikke den samme efter 1945, som den havde været i mellemkrigsperioden. Navnlig var der tre forhold, der ændrede konflikten form og karakter:

For det første var der tale om en større grad af internationalisering. Her kan peges på alliancepolitikken, hvor Danmark efter 1945 i stigende grad orienterede sig mod vest for i 1949 at blive medlem af NATO. Men også andre tiltag bandt Danmark vest over: modtagelsen af Marshallhjælpen, det spirende Vesteuropæiske samarbejde, deltagelse i internationale handels- og valutaaftaler (IMF og GATT) samt den kulturelle amerikanisering som tog til fra slutningen af 1940erne.

For det andet betød Sovjetunionens og USA's stærkere positioner i international politik efter 1945, at konflikten mellem kommunister og socialdemokrater fik tilført yderligere to medspillere. Både Sovjetunionen og USA fulgte med i og søgte at påvirke udfaldet også i Danmark. Det var tydeligst i relationen mellem Sovjetunionen og DKP. Efter 1945 betød Sovjetunionens støtte til kommunisterne, at de for socialdemokraterne ikke blot blev opfattet som konkurrenter i et lokalt dansk magtspil, men tillige blev set som (potentielle) agenter for en fjendtlig magt. Og hele tiden betød truslen fra Sovjet, at danske politikere skulle gå forsigtigt i udenrigspolitikken. Retorikken mod de hjemlige kommunister er således ulige hårdere end mod den internationale kommunismes moderland.

For det tredje og tæt forbundet med de to foregående træk spillede arbejderbevægelsens internationale organisationer en rolle. Kommunisterne var vævet ind i en række Moskva-

Efter befrielsen gjorde Socialdemokratiet en betydelig indsats for at overbevise danskerne om, at Socialdemokratiet som parti havde været aktiv i modstandsbevægelsen. Det var i det store og hele forkert. Her ses Hedtoft i maj 1945 ved bryggeriet Stjernen omgivet af modstandsfolk. (Arbejdermuseet & ABA)

styrede organisationer. Men også den socialdemokratiske arbejderbevægelse havde – på trods af sin nationale forankring – en stærk international dimension. Vi skal bare nævne et par eksempler. International Confederation of Free Trade Unions blev ikke mindst ansøret af amerikanske AFL/CIO bannerførere i fagbevægelsens anti-kommunistiske kamp.²⁰ Det påvirkede også de danske deltagere – fx en Eiler Jensen (LO-formand 1942-1967).²¹ På samme måde kunne unge danske socialdemokrater involvere sig i IUSY. Her var Per Hækkerup en markant formand 1946-1954.²² Endelig kan man nævne det nordiske samarbejde. I tiden efter 1945 var der et tæt samarbejde mellem de nordiske partier omkring “kommunist-problemet”. Det fandt ikke bare sted på SAMAK-møderne mellem de nordiske so-

cialdemokratier, men der blev fra slutningen af 1940erne afholdt jævnlige og hemmelige møder om anti-kommunistiske strategier med deltagelse af ledende socialdemokratiske partifunktionærer.²³

Så hvis man ganske kort skal sige, hvad den kolde krig gjorde ved konflikten, så er svaret, at den internationaliserede den, og at den skærpede den.

Socialdemokratiet og kommunisterne i den offentlige debat

I det følgende vil vi anføre eksempler på debatten mellem Socialdemokratiet og DKP i tiden fra befrielsen og op gennem 1950erne. Debatterne var præget af, at Socialdemokratiet på den ene side søgte at tage luften ud af

DKP's agitation, medens DKP på den anden side gjorde en indsats for at udstille Socialdemokratiet som et udemokratisk parti, der havde taget afsked med socialismen, og som ikke kunne siges at repræsentere arbejderne interesser.

Befrielsessommeren

I befrielsessommeren soledede kommunisterne sig i modstandsindsatsen.²⁴ I den offentlige debat blev partiet fremstillet – og det fremstillede sig selv – som frihedskæmperpartiet, der i nationens skæbnetime havde grebet til våben og ydet nazismen trods. Modstanden var i tiden efter befrielsen i høj kurs, og kommunisternes indsats blev opfattet som heroisk. Partiets stærke stilling i den danske debat afspejledes i en markant medlemstilgang og i partiavisens oplagstal. I 1939 havde Arbejderbladet i hverdagen haft et oplagstal på omkring 5-6.000. Med befrielsen skiftede avisen navn til det mere bredtfavnende Land og Folk, og i 1945 var oplagstallet i hverdagen på mere end 56.000.²⁵ DKP's synspunkter blev læst. Og de blev taget alvorlig af Socialdemokratiet.

Socialdemokratiet var derimod under pres. Partiet havde under besættelsen stået som forsvare af samarbejdet med den tyske besættelsesmagt. Og glemt var det ikke, at den socialdemokratiske statsminister Vilh. Buhl i september 1942 havde holdt den opsigtsvækkende anti-sabotagetale, hvori han opfordrede danskerne til at tage afstand fra såvel modstandsbevægelsen som sabotagen.²⁶ Med befrielsen frygtede ledende socialdemokrater, at DKP ville fravriste Socialdemokratiet rollen som landets store arbejderparti. Socialdemokratiet anlagde derfor i den offentlige debat dobbeltstrategi over for DKP. På den ene side markedsførte Socialdemokratiet sig som et parti, der havde været aktiv i modstandskampen, og som derfor skulle have del i æren for modstandsbevægelsens sejr. På den anden side fremstillede Socialdemokratiet DKP som et parti, hvis loyalitet rettede sig mod det sovjetiske diktatur uden smålig skelen til det danske demokrati og Grundloven.²⁷ Den socialdemokratiske strategi var imidlertid dristig. En

aggressiv og for åbenlys antikommunistisk agitation kunne give tilbageslag. Som sådan var det ikke noget tilfælde, at strategiens første del var mest fremtrædende i de tidlige efterkrigs måneder, mens strategiens anden del var mest markant i tiden op til folketingsvalget i oktober 1945.

Hvad angik strategiens først del ses det, at fremtrædende socialdemokrater umiddelbart efter befrielsen turnerede i ind- og udland med beretninger om, at Socialdemokratiet sandelig havde været en del af modstandskampen. Det var i det store og hele forkert,²⁸ men ikke desto mindre vedblev socialdemokrater at fremhæve dette, som var det et faktum. Foruden Frode Jakobsen, der, som medlem af Frihedsrådet, var et godt kort i den sammenhæng, var de to kommende statsministre Hans Hedtoft-Hansen og H.C. Hansen aktive i den kampagne. Dels var de gode partimedlemmer, der gerne fordrejede sandheden en smule, såfremt det tjente et højere gode. Dels var Hedtoft og H.C. Hansen to af de bedste kort, som Socialdemokratiet kunne præstere i den forbindelse. I februar 1941 havde den tyske besættelsesmagt, på grund af deres antinazistiske holdninger, tvunget dem til at nedlægge samtlige deres politiske tillidshverv, fraset positionerne som medlemmer af Folketinget.²⁹ Hans Hedtoft og H.C. Hansen holdt sig dog ikke til at sige, at enkelte socialdemokrater havde været en del af modstandsbevægelsen. De forklarede – stik imod al rimelighed – at Socialdemokratiet som organisation og regeringsbærende parti havde været en del af modstandsbevægelsen. Eksemplerne på denne agitation er mange, men her skal blot nævnes et enkelt. Under et møde i Stockholm i slutningen af maj 1945 udtalte Hedtoft, at det "legale" Danmark i tiden frem til august 1943 havde stået for en "sejg og henholdende passiv modstand". Med bruddet i 1943 var tyngdepunktet i denne modstand imidlertid skiftet fra

"den legale, passive modstand til den illegale, aktive modstand ... Et særligt kapitel i frihedskampen er de legale politiske partiers og de le-

gale myndigheders deltagelse deri. Når det i så høj grad lykkedes at få befalingsmænd fra de opløste danske forsvarsstyrker og siden efter politiets opløsning den 19. september 1944 også mange politifolk med i modstandsstyrkernes virksomhed, skete det for en væsentlig del ved politikernes mellemkomst.”

Med udtalelser af denne type talte Hedtoft ikke blot til udlandet. Han henvendte sig også til danskerne, for efterfølgende bragte de to socialdemokratiske aviser – Social-Demokraten og Demokraten – referater af talen.³⁰ Danmark og danskerne skulle ikke lades i tvivl om, at Socialdemokratiet havde lod og del i æren. Og så skulle DKP's strategi, der gik ud på at sælge sig selv som landets egentlige modstandsparti, manes i jorden.

Den anden side af Socialdemokratiets strategi – at fremstille DKP som et udemokratisk parti, hvis loyalitet var placeret i Moskva – blev navnlig tydelig i ugerne op til valget i oktober 1945. Når den del af strategien ikke havde været så fremtrædende i de første efterkrigs måneder, havde det flere årsager. Dels var det umiddelbart efter befrielsen ikke oportunt at kritisere DKP. Det var jo nærmest synonymt med modstandskampen. Dels var det i juni 1945 lykkedes DKP at presse Socialdemokratiet til at indgå i forhandlinger om en sammensmeltning af DKP og Socialdemokratiet. Efter blot fire runder brød forhandlingerne sammen, og i midten af august stod det klart, at de to partier forblev adskilte. Det var i den situation, at Social-Demokraten 15. august forklarede sine læsere, at “kommunisterne vil ikke samling i arbejderbevægelsen”.³¹ Med den formulering søgte Socialdemokratiet at overbevise arbejderbevægelsen om, at der var en substansforskel mellem DKP's retorik og dets faktiske politik, for det var netop enheden i arbejderbevægelsen, der var et af hovedmålene for DKP.³² De forliste enhedsforhandlinger og optakten til valget blev starten på en intens antikommunistisk kampagne fra socialdemokratisk side.

I den sammenhæng var et af Socialdemokratiets allerbedste og mest flittigt benyttede

angrebepunkter DKP's politiske linje i tiden mellem sommeren 1939 og sommeren 1941, medens der havde eksisteret en ikke-angrebepagt mellem Sovjetunionen og Hitler-Tyskland. Med reference til den periode anførte socialdemokrater bestandig, at DKP i den danske debat havde været tavse i kritikken af Tyskland. Tværtimod havde det kommunistiske parti, på grund af loyalitet over for Sovjetunionen, accepteret besættelsen af Danmark.

Det anførte Hartvig Frisch eksempelvis 4. september 1945, da Folketinget skulle sanktionere Danmarks tilslutning til FN. I debatten støttede Martin Nielsen fra DKP det danske medlemskab, idet han gav udtryk for, at FN-medlemskabet ville give mulighed for at formulere dansk udenrigspolitik. Det var så meget desto mere nødvendigt, eftersom det var den socialdemokratisk-radikale linje i 1930ernes politik, der havde ført til den tyske besættelse. Nielsen antydede i forlængelse heraf, at politikken i 1930erne havde været venligt stemt over for nazismen. Hartvig Frisch følte sig truffet på sit partis vegne. Han greb derfor ordet, hvorpå han i kraftige vendinger afviste Nielsens beskyldninger. Derpå omtalte Frisch perioden for ikke-angrebepagten, hvor DKP ikke havde stillet sig kritisk til Hitler-Tyskland. Og endelig spurgte Frisch, hvilket samfund Martin Nielsen egentlig ønskede sig? I Danmark havde man – til forskel fra situationen i Sovjetunionen – en fri talerstol. Ønskede Martin Nielsen noget tilsvarende i Danmark?³³ Men også under debatmøder fremførte socialdemokrater lignende synspunkter. I en valgtale 1. oktober 1945 spurgte Alsing Andersen således: “Hvor var kommunisterne i den første alvorligste tid. De skældte de allierede ud for fuld kraft og bed efter os socialdemokrater og sagde at vi var Churchills elendige lejesvende.”³⁴

Således slog Socialdemokratiet op til valget i oktober 1945 ind på en markant antikommunistisk linje i den offentlige debat. Ifølge Socialdemokratiet var DKP demokratiets fjende nummer et. Kampen fra 1930erne var ikke et afsluttet kapitel.

Socialdemokratiets åbne flanker – og DKP's Socialdemokratiets strategi lykkedes ikke. I al fald ikke fuldt ud. Ved folketingsvalget i oktober 1945 vandt DKP 18 mandater, hvilket svarede til Socialdemokratiets tilbagegang. I de følgende to år blev den socialdemokratiske agitation primært rettet mod Venstre. Kampen for at genvinde regeringsmagten var det afgørende, og samtidig måtte det – også for arbejderklassen – stå klart, at man kun ville få en socialistisk regering ved at stemme socialdemokratisk.³⁵

Da Socialdemokratiet genvandt regeringsmagten i november 1947 blev partiet i den offentlige debat placeret i en klemme, hvor det på den ene side skulle forholde sig til de udenrigspolitiske udfordringer, som landet blev konfronteret med – tiltagende konflikt mellem Øst og Vest, Marshallplanen og spørgsmålet om Danmarks sikkerhedspolitiske forankring – mens det samtidig skulle forholde sig loyalt over for egne sikkerhedspolitiske ambitioner, der sigtede mod ikke-blokpolitik, brobygning etc. I første omgang forsøgte Socialdemokratiet at forsvare og bevare den danske neutralitet, men som månederne gik, kom partiet til at stå i spidsen for en politik, hvor Danmark etablerede stadigt tættere forbindelser med de vestlige lande.³⁶

Socialdemokratiet var ikke kun begejstret for den udvikling, for skønt partitoppen, sammen med Venstre og De Konservative, nok vurderede, at dansk tilslutning til eksempelvis Marshallplanen var det eneste rigtige i situationen (Danmark befandt sig i en håbløs mangel på dollars),³⁷ så valgte landet reelt at fremme nære forbindelser til USA i en periode, hvor konflikten mellem Øst og Vest blev mere udtalt. Samtidig åbnede beslutningen om at modtage de amerikanske penge for en flanke, hvor DKP kunne kritisere Socialdemokratiet (og gjorde det).³⁸

Da udenrigsminister Gustav Rasmussen på Hedtoft-regeringens vegne i juni 1948 præsenterede forslag til folketingsbeslutning om, at Danmark skulle takke ja til Marshallpenge, gjorde såvel han som finansminister H.C. Hansen en betydelig indsats for at overbevise

Folketinget og danskerne om, at Danmark naturligtvis skulle tage imod de mange penge. Hovedargumentet hos de to ministre var, at den danske stat havde brug for pengene, men samtidig blev det hævdet, at der ikke var politiske forpligtelser forbundet med dollarhjælpen. Begge forklarede de således, at den amerikanske hjælp skulle opfattes som en uselvisk håndsrækning, der sigtede mod at gøre Danmark og de øvrige modtagerlande i stand til selv at håndtere deres økonomiske vanskeligheder.³⁹

Med den argumentation talte H.C. Hansen og Gustav Rasmussen imod bedre vidende. Fra embedsværket i udlandet havde regeringen modtaget efterretninger om, at der med de amerikanske penge fulgte politiske forpligtelser, og at Marshallhjælpen var en del af den amerikanske koldkrigspolitik.⁴⁰ Folketingets beslutning om, at Danmark skulle takke ja til Marshallhjælpen, gav anledning til debat mellem Socialdemokratiet og DKP. I den ovenfor omtalte folketingsforhandling hudflettede Aksel Larsen således hele Folketinget for dets afvisning af, at der fra amerikansk side var politiske ambitioner forbundet med hjælpen.⁴¹ Læses debatten i Folketingstidende er det bemærkelsesværdigt, at hverken Socialdemokratiet eller de øvrige partier reelt besvarede Larsens beskyldninger. De ignorerede dem nærmest. Hvad der ikke lykkedes Aksel Larsen og DKP i Folketinget, var dog lykkedes i avisdebatten et par måneder tidligere. I marts 1948 havde Land og Folk offentliggjort en lederartikel om Marshallplanen og Socialdemokratiet. Heri blev det forklaret, at amerikanerne og deres europæiske venner gennem længere tid havde søgt at opretholde fiktionen om, at dollarhjælpen var af "humanitær Karakter". Land og Folk tog afstand fra den tolkning, for det var på det tidspunkt just blevet offentliggjort, at USA afviste at yde hjælp til lande, hvor kommunister dannede regering eller hvor et lokalt kommunistparti samarbejdede med den stedlige regering. Lederartiklen fortsatte med følgende svada:

"Den socialdemokratiske danske Regering kom-

mer ikke tomhændet i saa henseende til Marshall-Landenes Møde i Paris og Hans Hedtoft og hans Medkæmpere indenfor de Konservative, de Radikale og Venstre kan sikkert vente et anerkendende Nik fra det amerikanske Senat, som netop har vedtaget Planen. I broderligt Samarbejde har de i de seneste Uger aflagt Prøver paa deres opfattelser af "vesterlandsk Demokrati", som ingen haardkogt amerikansk Neger-Lyncher eller Jøde-Forfølger vil kunne indvende det mindste imod. Indbrud af Revolverbevæbnede Mænd, Tyverier, Rudeknusninger, personlig Forfølgelse og Mistænkeliggørelse af enhver, der bekender sig til Kommunismen, og Trusel om at ramme ham paa hans Erhverv – alt sammen opført under begejstret Opsang fra hele den borgerlige og socialdemokratiske presse – det er, hvad Hans Hedtoft og hans Makkere i de borgerlige Partier hidtil har udrettet for at retfærdiggøre sig til amerikansk Hjælp."⁴²

Det var åbenlyst en noget voldsom kritik, Land og Folk her ventilerede. Danske politikere – det være sig borgerlige eller socialdemokrater – bifaldt selvfølgelig ikke mord på den sorte del af den amerikanske befolkning eller forfølgelse af jøder. Imidlertid havde Land og Folk ret, når avisen konstaterede, at der var en politisk ambition i Marshallplanen. Selv om man kan sige, at det var en ambition om at sikre stabilitet og demokrati i Vesteuropa, så var det også en ambition om at sætte et skel ned gennem Europa.⁴³ Ligesom det var en ambition om at etablere og fremme et politisk-økonomisk samarbejde i Vesteuropa, der skulle blive et sidestykke til den militæralliance, der (på britisk initiativ) blev etableret blot et år senere.

Fra socialdemokratisk side gjorde man sit bedste for at inddæmme sådanne kritikpunkter. Problemet var, at Land og Folk ikke kun havde uret i kritikken, og værre var det for Socialdemokratiet, at dele af dets bagland stillede sig skeptisk til et nært politisk-økonomisk og militært forhold mellem Danmark og USA.⁴⁴ Formentlig af disse årsager bragte Social-Demokraten i maj måned 1948 en lederartikel, hvor der blandt andet stod:

"I det danske Kommunistblad har den begyndende Marshall-Hjælp fremkaldt en Feberagtig Anstregelse for at mistænkeliggøre Planen som en "Underkastelse af Dollar-Imperialismens Aag". Sandheden er som bekendt den, at Planen ikke paalægger de enkelte europæiske Lande nogen som helst politisk eller militær Forpligtelse og overhovedet ikke byder dem andre Vilkaar end sadanne, som naturligt følger med Deltagelse i et internationalt Samarbejde. Hvis Marshall-Betingelserne skulle betragtes som krænkende Indgreb i de enkelte Landes Handlefrihed, saa maatte enhver tosidig Handelsaftale – ogsaa Sovjets Aftaler – krænke Landenes Suverænitet. I Virkeligheden er Marshall-Planen en gigantisk Handelsaftale, hvorved USA paatager sig mægtige Vareleverancer mod at faa et langt mindre Kvantum Varer i Bytte. Til Dækning af Under-skudet i Vareudvekslingen er Amerika rede til at yde Kredit paa usædvanligt gunstige Betingelser, ja endog til at give en god del af Varene bort."⁴⁵

Om kommunisternes intentioner i forbindelse med diskussionerne om Marshallplanen havde Social-Demokraten ingen illusioner:

"Hvad er da deres [kommunisternes, anm.] Hensigt? Der er ingen Tvivl mulig: De skal efter Kominforms Ordre søge at ødelægge enhver Genrejsning af de demokratiske Lande. De skal til fremme af en Diktatur-Ideologis Offensiv søge at fremkalde Nød og Kaos i disse Lande."⁴⁶

Op gennem 1950erne stod DKP i opposition til alle aspekter af Socialdemokratiets sikkerhedspolitik, og selv om Socialdemokratiet i langt de fleste spørgsmål formulerede alliancepolitikken sammen med De Konservative og Venstre og undertiden med De Radikale, så vedblev DKP at rette fokus mod Socialdemokratiet. Et helt gennemgående kritikpunkt fra DKP's side var Socialdemokratiets og Danmarks politik over for Tyskland. Baggrunden var, at USA, Storbritannien og Sovjetunionen på Postdamkonferencen (17. juli-2. august 1945) havde bekræftet Jaltakonferencens (4.-11. februar 1945) beslutning om, at det

slagne Tyskland skulle opdeles i fire besættelseszoner, der hver især skulle demokratiseres, denazificeres og decentraliseres. I de følgende år opstod der talrige konflikter mellem Sovjetunionen og de vestlige magter om landets fremtid, i 1948 besluttede de vestlige besættelsesmagter at tildele den vestlige del af Tyskland Marshallhjælp, og året efter, i maj 1949, grundlagde de vestlige lande Forbundsrepublikken Tyskland. Med oprettelsen af Vesttyskland brød de vestlige lande Potsdamskonferencens beslutninger.⁴⁷ I løbet af de første tre år af 1950erne blev det tillige klart for NATO-landene, at et demilitariseret Vesttyskland var uholdbart. Krigen i Korea viste nemlig, at USA ikke var villig til at benytte kernevåben i en sådan konflikt, og derfor blev det stadigt mere presserende at få Vesttyskland genbevæbnet.⁴⁸

Tysklands genbevæbning (debatteret mellem 1950 og 1951), landets efterfølgende optagelse i NATO (1955), det efterfølgende dansk-vesttyske militære samarbejde og endelig oprettelsen af NATO's enhedskommando (1961) var spørgsmål, som Socialdemokratiet måtte forholde sig til. Og det var spørgsmål, hvor Socialdemokratiet valgte at tilslutte sig NATO's politik. Det betød, at Socialdemokratiet i den danske debat – sammen med De Konservative og Venstre – kom til at stå som garanten for Vesttysklands genbevæbning, ligesom disse partier i den danske debat endte med at argumentere for et udvidet dansk militært samarbejde med Vesttyskland.

Dette var ikke just nemt for Socialdemokratiet. Som nævnt var der i det partiets bagland en vis utilfredshed med alliancepolitikken, og i befolkningen generelt var der i de første mange efterkrigsår en bekymring grænsende til eksplicit afstandtagen over et genbevæbnet Vesttyskland. Når Socialdemokratiet på trods af den reserverede opinion valgte at stille sig i spidsen for politikken om Vesttysklands genbevæbning, optagelse i NATO og et militært samarbejde mellem Danmark og Vesttyskland havde det formentlig sin forklaring i to forhold. For det første at socialdemokraterne vidste, at Danmarks mili-

tære sikkerhed i betydelig grad var afhængig af et genbevæbnet Vesttyskland. Og for det andet, at Socialdemokratiets top havde erkendt, at Danmark ikke kunne forhindre Vesttysklands optagelse i NATO.⁴⁹ At fremtrædende socialdemokrater som H.C. Hansen og Hedtoft havde trådt deres politiske barnesko i Tyskland i 1920erne, og at de derfor kendte forskel på Tyskland og på nazismen har i tillæg hertil formentlig spillet en rolle.⁵⁰

Med Socialdemokratiets tilbageerobring af regeringsmagten i 1953 blev den kommunistiske kritik mod Socialdemokratiet intensiveret. I forbindelse med debatten om Vesttysklands optagelse i NATO anførte Aksel Larsen i oktober 1954, at Socialdemokratiet angiveligt var et udemokratisk parti, der ikke havde til hensigt at føre en politik, der var i overensstemmelse med befolkningens synspunkter. Danskerne kunne jo ikke – anførte han – acceptere Vesttysklands optagelse i NATO.⁵¹ DKP's kritik ramte hårdt. Ikke desto mindre lød socialdemokraten Rasmus Hansens vurdering af DKP, at man ikke kunne tage dette parti alvorligt. I Danmark havde man "årelange erfaringer" med kommunisterne, der førte en af Sovjetunionen "dikteret politik". Om kommunisterne "herved kommer i modstrid med deres eget lands interesser, bekymrer dem ikke", forklarede han.⁵² Op gennem midten og slutningen af 1950erne gentog dette mønstre sig i folketingsdebatterne om dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik, navnlig når debatterne faldt på det dansk-tyske (militære) samarbejde.

DKP's åbne flanker

Som sådan befandt Socialdemokratiet i den danske debat sig i en klemme, når det gjaldt væsentlige aspekter af sikkerhedspolitikken. Socialdemokratiet stod for alliancepolitik, som partitoppen fandt nødvendig, men som samtidig gjorde det sårbar over for kommunistisk kritik. Som vist svarede Socialdemokratiet dog igen på DKP's kritik.

Det vil imidlertid være en skævvridning af forholdet mellem de to partier at efterlade indtryk af, at DKP var det offensive kritikerparti,

mens Socialdemokratiet primært forsvarede sig. Gennem diskussionerne i såvel partibladene som i aviserne og Folketinget gjorde Socialdemokratiet meget for at inddæmme og udstille DKP og dets fremtrædende medlemmer. Fra socialdemokratisk hold blev der løbende udsendt artikler og skrivelser (jf. nedenfor), der karakteriserede DKP som et sovjetisk sponsoreret holdningsagentur i Danmark.

På den måde prikkede Socialdemokratiet i den danske debat ofte til DKP, og strategien har været at udstille DKP som et udemokratisk parti. Eksemplerne er legio – eksempelvis diskussionerne i 1948 og 1956 – men her skal fremhæves en debat i Folketinget i april 1950. Anledningen var et spørgsmål til udenrigsministeren af Poul Møller og en håndfuld andre konservative folketingsmedlemmer. De havde i slutningen af marts 1950 spurgt udenrigsministeren om, hvad han kunne oplyse “om forhenværende folketingsmedlem Arne Munch Petersens skæbne”.⁵³ Baggrunden var, at Arne Munch-Petersen, der siden 1932 havde været medlem af Folketinget for DKP, i januar 1936 var rejst til Sovjetunionen for at deltage som dansk repræsentant ved Kommunistisk Internationale i Moskva. Planen havde været, at Munch-Petersen skulle opholde sig i Sovjetunionen ét år, hvorefter han skulle vende tilbage til Danmark. I foråret 1937 var det imidlertid blevet klart, at DKP ikke havde fundet en afløser for Munch-Petersen. Han rejste derfor tilbage til Moskva, hvorefter Aksel Larsen i sommeren 1937 kom på besøg i Moskva for at godkende Munch-Petersens afløser. Munch-Petersen kom dog aldrig hjem til Danmark, og allerede i slutningen af 1930'erne var danske aviser – navnlig Social-Demokraten – begyndt at skrive om Munch-Petersens mystiske forsvinden.⁵⁴

19. april 1950 besvarede Gustav Rasmussen spørgsmålet, og svaret lød i korthed, at den daværende socialdemokratisk-radikale regering gennem 1938 og 1939 havde forsøgt at få viden fra Sovjetunionen om Munch-Petersens skæbne, men at det sovjetiske gesandtskab i 1939 havde svaret, at de ikke vidste, hvor han opholdt sig. Imidlertid havde de sov-

jetiske myndigheder ladet Udenrigsministeriet forstå, at de var overbeviste om, at han havde forladt Sovjetunionen.⁵⁵

Debatten formede sig som et generalangreb på DKP og på Aksel Larsen. I første omgang var det Poul Møller, der ønskede viden om, hvorvidt Aksel Larsen havde yderligere informationer end Udenrigsministeriet.⁵⁶ Aksel Larsen svarede undvigende, at han intet vidste herom. Hans mest præcise viden bestod i, at DKP i 1937 havde modtaget en “meddelelse fra Arne Munch-Petersen om, at han agtede at overgå til anden beskæftigelse.” Ifølge Aksel Larsen havde Munch-Petersen dog ikke informeret om, “hvilke planer eller hensigter han havde for sin person.”⁵⁷

I den efterfølgende ordveksling engagerede H.C. Hansen sig i debatten. H.C. Hansen havde mellem 1937 og 1939 været formand for HIPA, og han overså i den danske debat sjældent en lejlighed til at nedgøre DKP. H.C. Hansen stillede følgende spørgsmål:

“Jeg sidder som interesseret tilhører og vil gerne rette det spørgsmål til det ærede medlem hr. Aksel Larsen: Hvorfra kom den meddelelse fra Arne Munch-Petersen? Var det en meddelelse fra hans opholdssted i Rusland, eller hvorfra stammede den?”⁵⁸

Umiddelbart kunne spørgsmålet forekomme troskyldigt, for det turde være simpelt at svare herpå. Spørgsmålet var dog mere giftigt end som så, hvilket den følgende debat viste. Larsen svarede:

“Det var et brev fra Arne Munch-Petersen tilsendt på sædvanlig måde gennem det officielle postvæsen (*Finansministeren* [H.C. Hansen]: Fra Rusland?). Ja, ja, hvad forestiller den højtærede minister sig? (*Finansministeren* [H.C. Hansen]: Jeg synes blot at det er mærkeligt, at det går igennem.). Jeg kan ikke gøre for, at den højtærede finansminister, må jeg sige det med et meget svagt udtryk, er så åndssvag, at han ikke tror, der kan komme post fra Rusland hertil.”

H.C. Hansen svarede derpå, at han sådan set

fandt spørgsmålet velplaceret, for det forekom ham ganske overraskende, at en "sekretær i Komintern" havde ladet DKP vide, at han havde trukket sig fra DKP, hvorefter sovjetiske myndigheder intet vidste om, hvor han var blevet af.⁵⁹ Efter at have korrigeret H.C. Hansen om, at Munch-Petersen ikke havde virket som sekretær, svarede Larsen, at DKP selv sagt ikke havde kunnet gøre andet end at tage oplysningen til efterretning, for det var jo et personligt anliggende for Munch-Petersen, om han ønskede at være medlem af DKP.⁶⁰

Dermed håbede Larsen, formentlig at debatten var slut. Men det var den ikke. H.C. Hansen anmodede nu Aksel Larsen om at offentliggøre Munch-Petersens brev, for som han sagde: "Kunne det alligevel ikke bidrage til at klare sagen en lille smule?"⁶¹ Larsen svarede, at der såmænd ikke var noget, som han hellere ville, men det lod sig ikke gøre, for – med reference til Socialdemokratiets accept af illegaliseringen af DKP i 1941 – forklarede han, at det danske politi havde stjålet hele DKP's arkiv under besættelsen. Og selv om H.C. Hansen efterfølgende anførte, at DKP havde fået det tilbage efter befrielsen, udtalte Larsen, at det ikke var tilfældet.⁶² Debatten i Folketinget fortsatte gennem et par yderligere ordvekslinger men uden afklaring på spørgsmålet om Arne Munch-Petersens skæbne. Det var først med en bog af Ole Sohn fra 1992, at det blev dokumenteret, at Munch-Petersen var blevet arresteret af Stalins politi i sommeren 1937, og at han i november 1940 døde i sovjetisk fangeskab.⁶³

I nærværende sammenhæng er ovenstående debat en illustration af Socialdemokratiets antikommunistiske agitation i den danske offentlighed. DKP's tætte bånd til det kommunistiske diktatur i Sovjetunionen blev i det lange løb en meget større belastning end de kommunistiske anklager mod Socialdemokratiet for at være amerikanske lakajer.

Kampen i arbejderbevægelsen

Socialdemokraterne levede ikke kun efter devisen "Pennen er mit sværd". Den offentlige

debat var en vigtig arena, men lige så vigtig var den konkrete politiske kamp ude på arbejdspladserne og i de faglige organer. Her udspillede den kolde krig sig igen og igen og igen. Fokus vil i det følgende især være på den socialdemokratiske kamp. Den kommunistiske ved vi faktisk forbavsende lidt om. Men meget taler for at kommunisternes metoder og strategier ikke har været så forskellige fra de socialdemokratiske.⁶⁴

Det anti-kommunistiske arbejde i den socialdemokratiske fagbevægelse, var organiseret omkring Arbejderbevægelsens Informationscentral (AIC). AIC blev stiftet i 1944 af Socialdemokratiet, LO samt Arbejdernes Fællesorganisation i København, men havde i sin bestyrelse også repræsentanter for en række andre organisationer (fx DSU, AOF og Arbejderbevægelsens Erhvervsråd). AIC fungerede som en selvstændig enhed med eget budget og leder som i de første mange år var den tidligere typograf (og kommunist) Sigvald Hellberg.

Antallet af AIC-medarbejdere svingede i 1940'erne og 1950'erne mellem 3 og 7, og blandt disse findes en lang række senere meget fremtrædende socialdemokratiske politikere. Det er navne som Erhard Jacobsen, Per Hækkerup, Poul Hansen og Urban Hansen. AIC's primære opgave var varetagelsen af et netværk af personer ude på arbejdspladserne. De socialdemokratiske kernetropper i kampen mod kommunistisk indflydelse var de omkring 150 socialdemokratiske klubber samt de knapt 1.000 kontaktpersoner. Mens klubberne skulle sikre den socialdemokratiske indflydelse i de forskellige demokratiske instanser på arbejdspladsen via fraktionsarbejde, så fungerede kontaktpersonerne primært som kommunikationskanaler. AIC vurderede selv, at de på mindre end et døgn via dette net kunne få informeret 100.000 danske arbejdere.

Klubbernes geografiske fordeling afspejler ikke så overraskende AIC's stærke orientering mod Storkøbenhavn. Klubberne var i første omgang – indtil slutningen af 1940'erne – næsten udelukkende et københavnerfænomen. Der fandtes enkelte socialdemokratiske klubber i provinsen (primært Århus), men de lader

AIC's årlige budget, 1000 kr (løbende priser)

År	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
Budget	?	110	100	120	130	130	163	154	177	183	193	265	270	267	274	295

Kilde: AIC's årsregnskaber (ABA)

til at have fungeret ret uafhængig af AIC. Det betyder dog langtfra, at kampen mellem socialdemokrater og kommunister ikke foregik vest for Valby bakke. Den har bare foregået i andre fora som fx den lokale Fællesorganisation eller via den lokale partiforening. Det er dokumenteret i en række lokalhistoriske studier, og AIC sendte da også i enkelte tilfælde ekspeditioner ud i landet. Således rejste Urban Hansen i foråret 1948 rundt til en række jyske provinsbyer for at føle situationen.⁶⁵

Først i 1948 kan man læse i AIC's virksomhedsberetning, at der var taget kontakt til de 35 klubber i provinsen. Med de muligheder AIC's organisatoriske opbakning gav, så voksede antallet af klubber i provinsen op gennem 1950'erne.⁶⁶ Dette kan ses som et forsøg på at inddrage også de større provinsbyer i arbejdet.

Kigger man på klubbernes medlemstal, så er det relativt lille. I forhold til arbejderbevægelsens samlede medlemstal var det omkring 5%. Det kan umiddelbart forekomme meget lavt. Men klubberne var aldrig ment

som nogen masseorganisation. Det overordnede mål var, at klubbens medlemmer var partitro og stabile. På et møde med repræsentanter for de socialdemokratiske klubber i København marts 1952 vurderer Urban Hansen således, at de 5% aktive var tilstrækkeligt.⁶⁷ Taler man med aktive i datidens klubarbejde, er det kendetegnende, at de karakteriserer medlemskabet, som ikke direkte hemmeligt, men trods alt noget man gik stille med. En indsats som var omgæret af en vis mystik samt en vedholdende mistænkeliggørelse fra kommunistisk side. I flere tilfælde tales således om, hvordan kommunister meget effektivt bruger såkaldte "Hviskekampagner" som led i smudskampagner mod de socialdemokratiske tillidsfolk.⁶⁸

Det er tydeligt, at AIC har forsynet de tilknyttede tillidsfolk med store mængder informationer (blade, trykte pjecer, løbesejler o.a.) og altså fungeret som et propagandakontor. Ikke mindst udgivelsen af *Socialdemokratiske Noters* hunderedevis af årlige sider står centralt. Derimod er det mere uklart, hvorvidt in-

Antallet af Socialdemokratiske klubber

År	Før	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
Kbh.		38	47	76	95	100	100	103	105	104	103	100	94	101	101	94	94
Provsinsen		?	?	13	?	35	49	44	44	50	52	51	53	53	58	59	45
I alt		?	?	89	?	135	149	144	147	155	156	154	153	147	154	159	139

Kilde: AIC's virksomhedsberetninger (ABA)

formationerne er gået den anden vej, altså om AIC har fungeret som en efterretningstjeneste. AIC's arkiver giver ikke noget klart svar. Man kan finde breve, hvor AIC medarbejdere opfordrer de lokale tillidsfolk til at indsende oplysninger om kommunistisk virksomhed, men der findes meget få eksempler på sådanne indberetninger i det yderst sparsomme korrespondancemateriale i AIC's arkiv. Og der findes heller ikke noget register over kommunister efterladt i AIC's arkiv. Det nærmeste man

kommer, er kvartalsvise oversigter over stillingen i de københavnske fagforeningers bestyrelser. De er dog ikke mere hemmelige, end de nogen gange blev trykt i *Socialdemokratiske Noter*. Her fremgår, hvor mange af bestyrelsesmedlemmerne der er henholdsvis socialdemokrater, kommunister eller partiløse – og de eneste som nævnes med navn er formændene for de lokale fagforeninger. Der har altså foregået en vis registrering af ledende kommunister, men det er usikkert, hvor om-

Kampen mellem DKP og Socialdemokratiet handlede ikke mindst om forholdet på arbejdspladserne. Her er et billede fra Philipsstrejken september-oktober 1954. De strejkende til møde i selskabslokaler på Amager 23. september 1954. (Arbejdermuseet & ABA)

fattende den har været. Man kan dog stille sig spørgsmålet, om AIC overhovedet havde ressourcer til at opretholde en omfattende personregistrering. Der var som nævnt få medarbejdere, og flere af disse havde jobs (fx som forlagsdirektører eller folketingsmedlemmer) ud over deres AIC-ansættelse. Frem for at oprette et egentligt register kunne en mere praktisk løsning være at bruge sit netværk af lokale permanent opdaterede kontaktpersoner samt eventuelle kontakter til de statslige efter-

retningstjenester. Det sidste findes der ikke så meget om heller i AIC's arkiv.⁶⁹ Man kan dog finde tegn på, at AIC's medarbejdere har medvirket til screening af ansatte i strategiske industrier og sektorer. Et af de få konkrete tilfælde vi har fundet er fra et fællesudvalgsmøde i oktober 1953, hvor Fr. Noll lader en bemærkning falde om, at klubben og AIC medvirker til en kontrol af de ansatte på Våbenarsenalet.⁷⁰

Interessen for kommunisterne var som sagt

især stærk i København. Her havde der fra 1942 eksisteret tæt samarbejde mellem de socialdemokratiske klubber indenfor rammerne af *Fællesorganisationen for de socialdemokratiske klubber i København*. Dette samarbejde vedblev med at eksistere også efter oprettelsen af AIC – formelt som en uafhængig institution, reelt som en juniorpartner,⁷¹ hvor AIC tegnede de store linjer, lavede pjecerne og den slags, mens det københavnske samarbejde var stedet, hvor klubformændene havde bedre tid til de mere praktiske diskussioner. Det er således her, man finder de mere detaljerede overvejelser om, hvilke midler man lokalt skulle gribe til i kampen mod kommunisterne, og hvordan man kunne koordinere denne kamp.

Diskussionerne hos AIC og de socialdemokratiske klubber giver ikke bare et billede af deres eget arbejde, men også et førstehåndsindtryk af kommunisternes aktiviteter og skiftende strategier.⁷² Fra starten af 1950erne var kommunisterne (ifølge klubbernes diskussioner) fx slået ind på en mere samarbejdssøgende linje. I 1954 talte Urban Hansen ligefrem om en ny kommunistisk strategi, der gik ud på, at man skulle “dele repræsentanter”.⁷³ Alle sådanne tiltag til egentlig samarbejde (og dermed også gensidig accept) blev dog skarpt afvist fra såvel klubbernes ledelse som af AIC. De interne socialdemokratiske debatter giver også indtryk af, at kommunisternes tale om “aktionsenhed” kombineret med konflikter som følge af rationaliseringer m.v. (Philipsstrejken) gav de faglige kommunistiske gode kort på hånden og klemte socialdemokraterne. På den ene side var der udbredt forståelse for de ansattes utilfredshed blandt de socialdemokratiske tillidsfolk, men på den anden side slog Urban Hansen fx på et møde med de socialdemokratiske klubber utvetydigt fast, at “De ulovlige strejker er kommunistisk værk og skal bruges i kampen mod Socialdemokratiet”.⁷⁴ Andre taktiske kneb fra kommunisternes side var de såkaldte fredsappeller og tilbud om studierejser til Østeuropa. Begge dele forsøgte den socialdemokratiske arbejderbevægelse koordineret at modgå. I forbindelse

med studierejserne forsøgte man fx enten at sørge for, at der kom repræsentanter for klubberne med på turene. De kunne så påvirke rejsekammeraterne med kritiske spørgsmål m.v. Eller man prøvede at tilbyde et alternativ. Når kommunisterne lokkede med en rejse til DDR, så lokkede socialdemokraterne med en tur til BRD.

Det var vigtigt at kende til de kommunistiske strategier og metoder for at kunne bekæmpe dem. I september 1952 berettedes således om, at kommunisterne frem for at fare frem med fredsappellerne nu var “overgaaet til en anden form for agitation, idet man inviterede vore partifæller hjem og der diskuterede Atlantpagt mm.”⁷⁵ I forlængelse heraf advarede Urban Hansen mod, at kommunisterne i stigende grad “faar andre til at beklage sig, saa at puste til ilden og i forsigtige vendinger give dem medhold i deres kritik men som gode lyttere og derved skabe en kommunistisk indstilling hos de samtalende ... Kommunisternes taktik har ændret form de vil nu tage med fløjshandsker hvor de før har hamret mod os.”⁷⁶ I anden sammenhæng kaldes dette “klappen på skuldre taktik”. Denne tilnærmelseslinje fra kommunistisk side var dobbelt farlig: Det var ikke bare svært at overbevise kammeraterne ude på arbejdspladserne om kommunisternes farlighed, men det var også vanskeligt at holde de socialdemokratiske kamptropper ude i klubberne samlet mod en fare, der så mere og mere tam ud.

Et de konkrete eksempler på klubbernes aktivitet var indsatsen for at erobre magten i Byggefagenes Samvirke i starten af 1950erne. Selvom Samvirkets reelle betydning nok var begrænset, så var den kommunistiske kontrol en torn i øjet på socialdemokraterne og af stor symbolsk værdi for kommunisterne.⁷⁷ I efteråret 1951 blev der derfor i samarbejde med AIC indledt en offensiv fra *Fællesorganisationens* side. På et møde i september kunne formanden Fr. Noll (fra Elektrikerforbundet) således meddele, at der var nedsat et “Udvalg til modarbejdelse af kommunisternes indflydelse på Byggefagenes Samvirke.”⁷⁸ Året efter måtte man imidlertid erkende, at resultaterne var

små og den kommunistiske dominans af Byggefagenes Samvirke ubrudt.⁷⁹ Det store problem var åbenbart den kommunistiske formand Carlo Hermansens popularitet. Ved udgangen af 1957 var det stadig ikke lykkedes at få ham væltet på trods af socialdemokratiske flertal i repræsentantskabet.⁸⁰ Et andet eksempel var indenfor de statsansatte. I flere AIC-beretninger nævnes, at i HK's statskontorafdeling var der kommunistisk indflydelse. Kombineret med frygten for 5. kolonne-virksomhed var det en meget uheldig cocktail. Det var baggrunden for, at de københavnske klubber i efteråret 1951 dannede "Fællesudvalget for Statens Virksomheder".⁸¹ Det har desværre ikke været muligt at finde spor efter udvalgets virksomhed, men i forbindelse med oprettelsen nævnes som en af opgaverne kontrol med ny-antagende.

Samlet set var AIC's og klubbernes arbejde effektivt for så vidt, at kommunisterne gradvist blev trængt tilbage og havde meget svært ved at vinde nye fodfæster. På den anden side voksede træerne heller ikke ind i himlen. Selvom det store slag om magten i arbejderbevægelsen var vundet, så stod der en række bastioner tilbage, som de socialdemokratiske tropper ikke kunne indtage. Ovenfor er nævnt den mislykkede indsats overfor Byggefagenes Samvirke. Desuden stod Socialdemokratiet relativt svagt hos havnearbejderne, enkelte smedeafdelinger (afd. 4 og 15), brændselsarbejderne, bygningssnedkerne, droskechaufførerne, murerne, toldbodsarbejderne m.fl. De største problemer lader dog til at have været skibsværfterne og Kvindelig Arbejderforbunds afd. 5 ("jernet's piger").

Blandt skibsværfterne var det især B&W som var en kommunistisk bastion. Og da det samtidig var en af Københavns allerstørste arbejdspladser og et sted med stolte faglige traditioner, så var det virkelig en torn i øjet på de faglige socialdemokrater. Niels Jul Nielsen har i sin analyse beskrevet kampen om magten i detaljer. Han har blandt andet vist, at det under tiden kunne være vanskeligt for de socialdemokratiske tillidsmænd at bevare kontrollen over de faglige klubber, idet arbejderne

generelt – også socialdemokrater – anerkendte "kommunisternes betydningsfuldhed i skabelsen af forbedrede vilkår."⁸² Med andre ord: kommunisterne var ofte så dygtige til det faglige arbejde, at de var i stand til at få socialdemokrater til at stemme på dem, når der skulle vælges tillidsmænd. Også fordi de socialdemokratiske tillidsmænd under tiden blev opfattet, som om de havde for nære forbindelser med ledelsen.

På et møde i *Fællesorganisationen for de socialdemokratiske klubber i København* september 1951 gjorde Urban Hansen (der var AIC's repræsentant i bestyrelsen) op, at kommunisterne havde medvind på B&W og på det seneste Fællesklubmøde havde vundet 56-53 i næstformandsvalget, 56-38 i afstemning om en resolution mod afstemningsregler i forbindelse med overenskomster og 59-51 i en afstemning om en resolution til fordel for de strejkende stilladsarbejdere.⁸³ På et møde i foråret 1952 kunne Fællesorganisationens formand Fr. Noll godt nok stolt fastslå, at socialdemokraterne nu i tre år havde haft fanen fra B&W til 1. majdemonstrationerne – men advarede i samme åndedræt om at medlemmerne var begyndt at svigte og et par af de gamle tillidsfolk var forsvundet. Så nu skulle arbejdet igen i strammere tøjler. I marts 1955 besluttede man at genoprette Kontaktudvalget på B&W for at få en bedre koordination af arbejdet.⁸⁴ Denne stærke interesse for kommunistiske aktiviteter finder man også på et andet værft, nemlig Holmens Orlogsværft. Her var kommunisterne godt isoleret til enkelte værksteder, men til gengæld fik kampen her en 5.-kolonne dimension. Mødereferaterne fra den socialdemokratiske klub på Holmen tyder på, at det har spillet en rolle.⁸⁵

En af de stærkeste kommunistiske bastioner var dog KAD's afdeling V, hvor Inger Gamborg sad stærkt i sadlen. AIC og *Fællesorganisationen* forsøgte fra starten af 1950'erne at sætte en offensiv ind mod Gamborg, men uden succes. Blandt andet blev en håndfuld af de aktive socialdemokratiske kvinder sendt på et højskoleophold på Roskilde Højskole. Succesen var dog begrænset. Det virker

som om, at socialdemokraterne på kort sigt opgav og i stedet knyttede forhåbningerne til, at de på længere sigt ville kunne hamle op med Gamborg, eller at socialdemokraterne i hvert fald kunne erobre indflydelsen, når hun gik af.⁸⁶ Gamborgs styrke blev understreget af, at da hun i 1954 ville udvide bestyrelsen for KAD, afd. 5, så foreslog hun, at der kom to socialdemokrater ind. *Fællesorganisations* fællesudvalg var dog – med tilslutning af den socialdemokratiske tillidskvinde Ester Hansen – enige om at fraråde et sådant kompromis med kommunisterne.⁸⁷

På et møde i foråret 1952 slog Urban Hansen fast, at fortsatte fremskridt ville være svære at opnå: “De steder hvor kommunistiske formænd sidder urokkeligt uden at have et fasttømret flertal bag sig, er de dygtige og fornuftige formænd som i virkeligheden ikke har nogen jævnbyrdige modkandidater.” Denne virkelighed måtte klubberne sammen med AIC lave om: “Vi maa oplære og dygtiggøre vores folk, saa de kan paatage sig disse pladser.”⁸⁸

AIC's anti-kommunistiske arbejde kom derfor lige så meget til at handle om socialdemokraterne selv som om kommunisterne. Med en politiker-parafraze handlede det om uddannelse, uddannelse og uddannelse. Der blev afholdt kurser, interne peptalks, informeret og alskens andre aktiviteter. Og der blev holdt øje. Der er talrige eksempler på socialdemokrater, som tages i skole, fordi de fagligt var for dårligt klædt på, eller fordi de brød partidisciplinen. Man kan nogen gange få på fornemmelsen, at anti-kommunismen måske mere end noget andet var et effektivt instrument til at disciplinere i egne rækker.

Når alt skal gøres op, så er det vanskeligt at afgøre, hvor meget det skyldtes det socialdemokratiske arbejde, og hvor meget det skyldtes de ydre omstændigheder (især den internationale politiske udvikling), men fra slutningen af 1940erne blev kommunisterne gradvist og sikkert trængt tilbage. Man kan følge det i AIC's beregninger over partistillingen i fagbevægelsen. Der var som sagt enkelte bastioner, der var svære eller umulige at indtage, men det blev mere og mere små isolerede øer

i et socialdemokratisk hav. Det var også enkelte modkonjunkturer fx omkring rationaliseringsstrejkerne i de tidlige 1950ere og især omkring overenskomstindgrebet og storkonflikten 1956. Men ethvert håb om eller frygt for, at dette skulle være et vendepunkt blev kort efter slået ned af dønningerne fra Sovjetunionens invasion i Ungarn senere samme år. Det blev starten til DKP's politiske endeligt og isolerede partiet endnu mere i fagbevægelsen.

Efter 1956 og 1960!

1956 blev på mange måder et vendepunkt. Ungarnsopstanden fjernede stort set enhver legitimitet fra Sovjet som politisk utopia eller rollemodel. Krutsjovs berømte opgør med stalinismen på den 20. partikongres samme år blev en årsagerne til DKP's interne splittelse, der blev endelig med SF's dannelse i 1959. Følgelig røg DKP ud af Folketinget ved valget i 1960. Samtidig blev kommunisterne endnu mere trængte og isolerede i fagbevægelsen. Den kolde krig mellem socialdemokrater og kommunister var langt hen slut. Alt i alt var der tale om en massiv socialdemokratisk sejr. Heldigvis. Med kommunisternes fald og den i det følgende årti stærke fragmentering af venstrefløjten antog relationen mellem den socialdemokratiske arbejderbevægelse og “dem til venstre” en anden karakter. Det nye venstre fik på trods af egen identitet aldrig noget fodfæste i fagbevægelsen. Relationen til arbejderklassen var mest teoretisk. Det forhindrede dog ikke socialdemokraterne i at betragte det hele med stor skepsis. Der skulle en del overvindelse og et par slugte kameler til, før partiet i 1966 kunne samarbejde parlamentarisk med SF, og i fagbevægelsen forblev Socialdemokratiet enerådende. Inden Socialdemokratiet – og Danmark – nåede så langt, måtte man dog gennem en intens kamp i det parlamentariske liv, i den offentlige debat og i arbejderbevægelsen. Det er den proces, vi har forsøgt at skitsere i denne artikel. Helt op i slutningen af 1950erne kunne Socialdemokratiet ikke vide sig sikker på at vinde denne kamp. For So-

cialdemokratiet var problemerne flere. For det første blev partiet ved indgangen til efterkrigstiden opfattet som kompromitteret på grund af besættelsestidens samarbejde med besættelsesmagten. Da Danmark i slutningen af 1940'erne skulle vælge mellem isoleret neutralitet eller alliancemedlemskab – et forsvarel var set i forbindelse med Danmarks tilslutning til Marshallplanen – valgte partiet, at Danmark skulle søge optagelse i Atlantpagten. Det var ikke en nem omstilling for partiet. Dels var det et brud med partiets sikkerhedspolitiske traditioner, dels stillede dele af partiets bagland sig skeptisk til dette valg. I den offentlige debat og i dagligdagen i arbejderbevægelsen blev Socialdemokratiet derfor udfordret af DKP, og Socialdemokratiet havde en række åbne flanker, som DKP søgte at angribe. Socialdemokratiet svarede dog igen i såvel den offentlige debat som i de daglige kampe mod kommunisterne i arbejderbevægelsen. I kampen mod kommunismen var Socialdemokratiet således en hovedaktør. Og der er næppe tvivl om, at det i betydelig grad var den socialdemokratiske indsats, der i dansk sammenhæng tog luften ud af DKP – godt hjulpet af den internationale udvikling.

Noter

1. Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen. Overvågning i Norge 1914-1997* (1998); Trond Bergh, "Arbejderbevægelsen i Norge og den kolde krigen", *Arbejderhistorie* 2000, nr. 1, s. 1-15. Desuden findes der i Sverige en lignende diskussion omkring Socialdemokratiet, IB og forholdet til kommunisterne.

2. *Berlingske Tidende* 27. maj 2001.

3. Såvel den kommunistiske som den socialdemokratiske partihistorie berører emnet – med den lidet overraskende konklusion, at de andre er skurkene.

4. Eksempelvis Hans Erik Avlund Frandsen, *Klasse-samarbejde og klassekamp – den politiske, sociale og økonomiske udvikling i Danmark 1940-78* (1980); jf. også de forskellige historiografiske artikler i Gerd Callesen, Hanne Caspersen og Knud Knudsen (red.), *"Fremad og aldrig glemme" 10 års forskning i arbejderbevægelsens historie – Status og perspektiver* (1981).

5. Mogens Nielsen, *Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945* (1978).

6. Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (1995); Bo Lidegaard, *I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-58* (1996); *Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68* (DUP, 1997); Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Danmark og Sovjetunionen 1945-65* (1999). Se også *Arbejderhistorie* 1999/4 med artikler om aspekter af arbejderbevægelsens forhold til og syn på udenrigspolitikken i årene fra 1924 til 2000.

7. Om den kommunistisk dominerede fredsbevægelse Se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (1997).

8. For en nærmere diskussion af dette se Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, "Den kolde krig på hjemmefronten – en indledning", Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten* (2004), s. 7-24.

9. Se især Niels Wium Olesen, "Med loven – imod diktaturet!" *Socialdemokratiet under besættelsen*, Joachim Lund (red.), *Partier under pres – demokratiet under besættelsen* (2003), s. 21-64; samme, "Tillidskrisen. Socialdemokratiets politik mellem fortid og fremtid 1943-1947", Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998* (1998), s. 585-628

10. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde Krig* (2004).

11. Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi* (1993); Morten Thing, *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960* (1993).

12. Se fx Henning Grelle, "AIC – propaganda- eller efterrettningsorganisation?", *Årsskrift for Arbejderbevægelsens Bibliotek & Arkiv* 1998, s. 30-37; Klaus Petersen & Regin Schmidt, "Gemensam nordisk Front. De nordiske socialdemokratiske arbejderbevægelser og deres anti-kommunistiske samarbejde under den kolde krig", *Arbetarhistoria*, 2001, nr. 4, s. 42-46; Klaus Petersen, "Fra opstand i Budapest til kulturpolitik i Tivoli. Baggrunden for 78 intellektuelles henvendelse til Socialdemokratiets partikongres 1957", *Arbejderhistorie*, 1999, nr. 4, s. 84-89; Ingeborg Philipson, "Selskabet for Kultur og Frihed. Congress for Cultural Freedom i Danmark 1953-60", *Kritik*, vol. 135, nr. 158, 2002, s. 38-51; Klaus Petersen, "Rundrejsen 1948. Med Urban Hansen rundt i den kolde krigs Danmark", i Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten* (2004).

13. Se hertil Hanne Nørregaard Posselts og Pernielle Stenners bidrag i Hanne Nørregaard Posselt, Niels

- Finn Christiansen, Pernille Stenner og Morten Thing, *Frederik Dreier og samfundets reform* (2003). Vigtig er fortsat Niels Finn Christiansen, *Arbejderbevægelsens forhistorie. Træk af den tidlige danske arbejderbevægelses politiske og sociale udvikling 1848 til 1880* (1986).
14. Disse forhold behandles spredt i Christian Hvidt, *Det folkelige gennembrud 1850-1990*. Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie bd. 11 (2004), s. 220-365; Niels Finn Christiansen, *Klassesamfundet organiseres*. Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie bd. 12 (2004).
15. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, anf. arb., s. 26-29.
16. Samme sted, s. 36-40.
17. Niels Wium Olesen, "Med loven – imod diktaturet!" Socialdemokratiet under besættelsen", Joachim Lund (red.), *Partier under pres*, anf. arb., s. 23-27. Se også Nils Arne Sørensen, "Kunne man forestille sig en dansk Hitler?", *Arbejderhistorie*, 2003, nr. 2.
18. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen, *En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark*, bd. III (1955), s. 249-250.
19. Bengt Schüllerqvist, *Från kosackval till kohandel. SAP's väg till makten (1928-1933)* (1992).
20. Se nærmere i Klaus Misgeld, *Den fackliga europavägen: LO, det internationella samarbetet och Europa enande 1945-1991* (1997). Se også Regin Schmidt, "Antikommunismen i den amerikanske fagbevægelse. American Federation of Labor, antikommunismen og kampen for legitimitet, 1917-47", *Arbejderhistorie*, 1999, nr. 3.
21. Klaus Petersen & Regin Schmidt, "Gemensam nordisk Front. De nordiske socialdemokratiske arbejderbevægelser og deres anti-kommunistiske samarbejde under den kolde krig", *Arbetarhistoria*, anf. arb.
22. Nikolaj Bøgh, *Hækkerup* (2003).
23. Klaus Petersen & Regin Schmidt, "Gemensam nordisk Front. De nordiske socialdemokratiske arbejderbevægelser og deres anti-kommunistiske samarbejde under den kolde krig", *Arbetarhistoria*, anf. arb. For SAMAK-møderne se Kerstin Blidberg, "Ideologi och pragmatism: samarbetet inom nordisk socialdemokratisk arbetarörelse 1930-1955", *Den Jyske Historiker*, nr. 69/0, 1994, s. 132-150.
24. Befrielsessommeren – debatterne, modbevægelsen og den politiske udvikling – er skildret i Hans Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie* (2003), s. 304-318.
25. Niels Thomsen og Jette D. Søllinge, *De danske aviser 1634-1991, bd. 3: 1918-1991* (1991), s. 222, 232.
26. Talen er optrykt i Henrik Lundbak, *Besættelsestid og frihedskamp 1940-45. Arbejds- og kildehæfte* (1996), s. 27.
27. Denne del af strategien toppede med vedtagelsen af 5. kolonne-loven i 1952; jf. Bent Jensen, *Bjørnen og Haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (1999), s. 411f.
28. Hans Kirchhoff, "– vor eksistenskamp er identisk med nationens overlevelse – Om Socialdemokratiets overlevelseskamp under besættelsen. Forsøg på en syntese", *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie 1994* (1995), s. 13-63; Niels Wium Olesen, "Med loven – imod diktaturet!" Socialdemokratiet under besættelsen", Joachim Lund (red.), *Partier under pres*, anf. arb., s. 21-64.
29. Fx Claus Bjørn, *H.C. Hansen* (2004), s. 130-133.
30. Talen er refereret i Social-Demokraten og Demokraten 25. maj 1945. Her citeret efter Peter W. Høymark, *Modstandsbevægelse og modbevægelse. En undersøgelse af forholdet mellem partier og modstandsbevægelse i befrielsessommeren 1945 med specielt henblik på partiernes politik over for modstandsbevægelsen* (1985), s. 25-26. Høymark citerer sammesteds H.C. Hansen for en tilsvarende udtalelse.
31. Citeret efter Niels Wium Olesen, "Med loven – imod diktaturet!" Socialdemokratiet under besættelsen", Joachim Lund (red.), *Partier under pres*, anf. arb., s. 55. Enhedsforhandlingerne er grundigt analyseret i Mogens Nielsen, *Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945* (1978).
32. Michael Kjeldsen, "Folkets vilje – landets lov"? Om DKP's overgangsprogram og demokratiet", Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998* (1998), s. 447-500, her s. 480-482.
33. Hartvig Frischs og Martin Nielsens ordveksling i *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/46*, 4. september 1945, sp. 1208-1213, 1223-1226.
34. Citeret efter Peter W. Høymark, *Modstandsbevægelse og modbevægelse*, anf. arb., s. 96.
35. Jf. Niels Wium Olesen, "Tillidskrisen. Socialdemokratiets politik mellem fortid og fremtid 1943-1947", Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, anf. arb., s. 585-628, s. 614. Jf. også Socialdemokratiets strategi under valgkampen i 1947. Se hertil Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955* (upubliceret ph.d.afhandling, 2003), s. 214.
36. Thorsten Borring Olesen, "Brødrefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund 1948-49", *Den jyske historiker* nr. 69-70, december 1994, s. 151-178; samme, "Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945-1948", Birgit Nüchel Thomsen (red.), *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945* (1994), s. 15-54.

37. Vibeke Sørensen *Denmark's Social Democratic Government & the Marshall Plan, 1947-1950* (2001); samme, "Fra Marshall-plan til de store markedsdan- nelser, 1945-59", Tom Swienty (red.), *Danmark i Eu- ropa 1945-93* (1994), s. 9-91.
38. Socialdemokratiets vestorientering og alliance- politik blev et centralt tema i den kommunistiske agi- tation i 1940erne og 1950erne, der søgte at tegne et billede af Danmark som USA's skødehund og so- cialdemokratiske politikere som krigsliderlige.
39. Udenrigsministeren (Gustav Rasmussen) og fi- nansministeren (H.C. Hansen) i Folketinget 30. juni 1948. *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, bd. III, sp. 5588-5609, 5609-5613.
40. Leon Dalgas Jensen, "Denmark and the Marshall Plan, 1947-48: the Decision to Participate", *Scandi- navian Journal of History*, vol. 14, (1989), s. 57-83.
41. Aksel Larsen i Folketinget 1. juli 1948. *Rigsdags- tidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, bd. III, sp. 5662-5687.
42. "Amerikas Betingelser" (lederartikel), *Land og Folk*, 16. marts 1948.
43. Svarende til den amerikanske politik i Tysklands- spørgsmålet, jf. Carolyn Eisenberg, *Drawing the Line. The American Decision to Divide Germany 1944- 1949* (1996).
44. Søren Hein Rasmussen har vist, at dele af det so- cialdemokratiske bagland betragtede den danske vest- lige orientering i 1950erne med udbredt skepsis; jf. Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, anf. arb., s. 19. Se også Niels Thomsen og Jette D. Søllinge, *De danske aviser 1634-1991*, bd. 3 (1991), s. 484-485
45. "Marshall-hjælp" (lederartikel), *Social-Demokra- ten*, 6. maj 1948.
46. Samme sted.
47. Karl Christian Lammers, *Det ny Tyskland. Fra Sammenbrud til Genforening 1945-1992* (1992), s. 23-66.
48. Erling Bjøl, *Atomvåbnene og fremtiden* (1963), s. 20.
49. H.C. Hansen i Folketinget 19. oktober 1954. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1954/55*, sp. 148-167, her sp. 161.
50. Viggo Kampmann, *Seks socialdemokratiske stats- ministre skildret af den syvende* (1973), s. 35
51. Aksel Larsen i Folketinget 19. oktober 1954. *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1954/55*, sp. 207-220.
52. Rasmus Hansen i Folketinget 19. oktober 1954. *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1954/55*, sp. 167-172, citeret sp. 169.
53. *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3234-3235.
54. Arne Munch-Petersens historie er behandlet i Ole Sohn, *Fra Folketinget til celle 290. Arne Munch- Petersens skæbne* (2000).
55. Udenrigsministeren (Gustav Rasmussen) i Folke- tinget 19. april 1950. *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3583-3585.
56. Poul Møller i Folketinget 19. april 1950. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3585-3590.
57. Aksel Larsen i Folketinget 19. april 1950. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3590-3593, citeret sp. 3592.
58. H.C. Hansen i Folketinget 19. april 1950. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3596.
59. Samme sted, sp. 3597.
60. Aksel Larsen i Folketinget 19. april 1950. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3597.
61. H.C. Hansen i Folketinget 19. april 1950. *Rigs- dagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1949-1950*, bd II, sp. 3598.
62. Samme sted, sp. 3599.
63. Ole Sohn, *Fra Folketinget til celle 290*, anf. arb.
64. Der tales ofte om kommunisternes store evne til at organisere m.v. Omvendt kan man konstatere, at det var socialdemokraterne, som vandt kampen. Om dette så er massens sejr over eliten eller om kommunisterne bare har haft et usælgeligt budskab, om de danske ar- bejdere har været for kloge eller noget helt tredje er svært at sige.
65. Klaus Petersen, "Rundrejsen 1948. Med Urban Hansen rundt i den kolde krigs Danmark", Klaus Pe- tersen og Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten*, anf. arb., s. 41-52.
66. I september 1952 fortalte den socialdemokratiske tillidsmand Fr. Noll således, at han var blevet opfor- dret til stille sine erfaringer til rådighed i forbindelse med oprettelsen af et samarbejde mellem de socialde- demokratiske faglige klubber i provinsen, *Fællesorgani- sationen for de socialdemokratiske klubber i Køben- havns arkiv* (ABA), Fællesudvalgsmøde 19-9 1952. Herefter: *Fællesorganisationens arkiv*.
67. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesud- valgsmøde 3-3 1952.
68. Se fx *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fælles- udvalgsmøde 18-4 1952. Dette er også blevet frem hævet i samtaler med socialdemokratiske tillidsfolk fra dengang.
69. Man kan håbe, at PET-kommissionen kan kaste mere lys over, om og hvor meget der har været tale om et samarbejde.
70. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesud- valgsmøde 16-10 1953.
71. Samarbejdet er ret tydeligt via personsammenfald og AIC-medarbejdernes deltagelse i møderne. I 1951 blev det endda besluttet at AIC skulle udpege et

medlem af *Fællesorganisationen for de socialdemokratiske klubber i Københavns 6-mands bestyrelse*.

72. Man skal selvfølgelig være varsom overfor overdrivelse, ideologiske tolkninger etc., men mødereferaterne hos såvel AIC som klubberne synes generelt præget af realisme og ærlighed både med hensyn til beskrivelserne af modstandere og sig selv.

73. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesbestyrelsesmøde for klubberne 15.3 1954.

74. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesbestyrelsesmøde 7.3 1955.

75. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesudvalgsmøde 19.9 1952.

76. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesudvalgsmøde 10.10 1952.

77. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), Møde 19.9 1952 med socialdemokratiske repræsentanter i Byggefagenes Samvirke.

78. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), Fællesudvalgsmøde 3.9 1951; fællesudvalgsmøde 3.3 1952.

79. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), Møde 15.9 1952.

80. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), FU-møde 17..12 1957.

81. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), Fællesudvalgsmøde 3-9 1951. På Fælledvalgsmøde 18.4 1952 omtales dette som "Statsfunktionærernes Fællesudvalg." Frygten knyttede sig ikke kun til kontoristerne, men også til risikoen for kommunistisk indflydelse på infrastrukturelle knudepunkter som Københavns Lufthavn, DSB, sporvejene etc.

82. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, anf. arb., citeret s. 187.

83. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), Fællesudvalgsmøde 3.9 1951.

84. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA); fællesudvalgsmøde 2.3 1955.

85. Se arkivet for den socialdemokratiske klub på Holmen (ABA).

86. Se *Fællesorganisationens arkiv* de 14.9 1953.

87. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesudvalgsmøde 15.3 1954.

88. *Fællesorganisationens arkiv* (ABA), fællesudvalgsmøde 3.3 1952.

Abstract

Denmark's Social Democratic Party and Denmark's Communist Party during the First Cold War, *Arbejderhistorie* 4/2004, p. 55-76.

Studying the historic relationship between Denmark's Social Democratic Party and Denmark's Communist Party this article examines the relationship between the two socialist parties during the first cold war. The article argues that the Denmark's Social Democratic Party pursued a severe anticommunist policy both in the public debate and in the fight between the two parties in the labour movement. It is argued that the Social Democratic Party played a major role in stigmatising the communists in Danish politics.

Rasmus Mariager, ph.d., projektforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier.
rma@diis.dk

Klaus Petersen, ph.d., lektor ved Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet.
klaus.petersen@hist.sdu.dk